

A close-up portrait of a man, Ivan Krastev, looking directly at the camera. The image is heavily tinted with a blue color. The text is overlaid on the lower half of the image.

**IVAN
KRASTEŤ**
UŽ JE ZÍTRA?
ANEB JAK PANDEMIE
MĚNÍ EVROPU

KAROLINUM

POLITEIA

Už je zítra?

Aneb jak pandemie mění Evropu

Ivan Krastev

Z anglického originálu *Is It Tomorrow, Yet? How the Pandemic Changes Europe* přeložil Ladislav Nagy

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz

ve spolupráci s Centrem pro filozofii, etiku a náboženství FF UK
Praha 2020

Redakce Josef Táborský

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První české vydání

CENTRUM PRO FILOZOFII,
ETIKU A NÁBOŽENSTVÍ

SEKYRA
FOUNDATION

© Ivan Krastev, 2020

Translation © Ladislav Nagy, 2020

Cover photo © Nadezhda Chipeva, 2020

ISBN 978-80-246-4648-0 (pdf)

ISBN 978-80-246-4647-3 (print)

ISBN 978-80-246-4650-3 (epub)

ISBN 978-80-246-4649-7 (mobi)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

*Věnováno Borisovi, Lilli a Svetoslavu Božilovým a mé rodině –
Joto, Nije a Dessy -, s nimiž jsem strávil několik nezapomenutelných
týdnů, kdy jsme společně prožívali karanténu a přemýšleli
o koronavirové krizi, jež se odehrávala před našima očima.*

OBSAH

- 9 ŠEDÁ LABUŤ
- 22 KAPITOLA PRVNÍ
- 33 KAPITOLA DRUHÁ
- 50 ZÁVĚR
- 56 PODĚKOVÁNÍ

ŠEDÁ LABUŤ

Patrně se to někdy přihodilo každému z nás. Mám na mysli okamžik, kdy vás napadne, že žijete přesně v takové dystopii, jaká ovládá lidovou představivost. Možná máte pocit, že vás sleduje nějaký Velký bratr, anebo že všude kolem vás je Matrix.

Někdy v březnu 2020, během druhého týdne plošné karantény způsobené epidemií COVID-19, mi jeden přítel poslal e-mailem legrační Vennův diagram. Bylo na něm dvanáct překrývajících se kruhů, přičemž každý z nich představoval nějakou populární dystopii. Z těch slavných tam nechyběla ani jedna: *1984*, *Zánik civilizace*, *Příběh služebnice*, *Mechanický pomeranč*, *Pán much*. V průniku všech těchto kružnic stálo: „Jste zde.“ A skutečně jsme tady - všechny tyto noční můry prožíváme souběžně. „V půl naší zemské pouti když se vkročí,“ píše Dante v *Božské komedii*, „já octnul jsem se v tmavém, pustém lese, neb cesta pravá mi zmizela s očí.“¹

1 Dante Alighieri: *Božská komedie - Peklo*, překlad Jaroslav Vrchlický, Praha: J. Otto 1928, s. 9.

„Od chvíle, kdy mor zavřel městské brány, žili v nepřetržitém odloučení,“² poznamenává vypravěč Camusova *Moru* a my dnes dobře víme, co měl na mysli. Společnost v karanténě je doslova „společnost uzavřená“. Lidé přestávají chodit do práce, přestávají se setkávat se svými přáteli a příbuznými, přestávají jezdit auty, prostě pozastavují své životy.

Jedna věc, kterou ovšem rozhodně nemůžeme přestat dělat, je hovořit o viru, jenž hrozí, že náš svět navěky změní. Jsme uvězněni ve svých domovech, pronásledováni strachem, nudou a paranoiou. Benevolentní (a přísnější) vlády, odhodlané zachránit nás před naší vlastní neodpovědností a neodpovědností druhých, pozorně sledují, kam chodíme a s kým se stýkáme. Nepovolené procházky v parku mohou vést k pokutě nebo dokonce zatčení a kontakt s druhými lidmi se stal hrozbou naší samotné existence. Nevyžádané dotýkání se druhých se rovná zradě. Jak si povšiml Camus, mor vyhladil „jedinečnost každého lidského života“, neboť u každého posílil vědomí jeho vlastní smrtelnosti a bezmoci, pokud jde o plánování budoucnosti. Všichni ti, kdo zůstanou po epidemii naživu, se budou vnímat jako přeživší.

Ale jak dlouho se tento bezprecedentní sociální experiment udrží v paměti? Není možné, že za pouhých několik let si ho budeme pamatovat jako svého druhu masovou halucinaci způsobenou „nedostatkem místa kompenzovaným přebytkem času“, jak kdysi básník Josif Brodskij popsal zkušenost vězně?

Pandemie nemoci COVID-19 se stala klasickým příkladem „teorie o šedivé labuti“, totiž jako cosi vysoce pravděpodobného, co by mohlo náš svět obrátit vzhůru nohama, nicméně co stejně při svém příchodu způsobí obrovský šok. V roce 2004 americká Národní zpravodajská rada předpovídala, že „je pouze otázkou času, kdy se objeví nová pandemie, jakou byl například virus chřipky v letech 1918–1919, jenž dle odhadů zabil 20 milionů lidí po celém světě“, a že propuknutí takové pandemie by mohlo „zastavit globální cestování a obchod na delší dobu, přičemž vlády jednotlivých zemí by byly nuceny

2 Albert Camus: *Mor*, překlad Milena Tomášková, Praha: SNKLU 1963, s. 249.

vynakládat obrovské prostředky na přetížené zdravotnictví³. Bill Gates ve svém projevu pro platformu TED v roce 2015 nejenže předpovídal globální epidemii vysoce infekčního viru, ale též varoval, že nejsme připraveni na ni reagovat. Se svými „varováními“ v podobě úspěšných kasovních trháků přišel i Hollywood. Není nicméně náhodou, že v *Labutím jezeře* se žádné šedé labutě nevyskytují: „šedé labutě“ jsou totiž příkladem něčeho předvídatelného, leč nemyslitelného.

Ačkoli velké epidemie nejsou ve skutečnosti tak vzácné, jejich příchod nás z nějakého důvodu vždy překvapí. Provádějí „reset“ našeho světa podobným způsobem jako války a revoluce, ovšem ty se jakýmsi zvláštním způsobem otiskují do kolektivní paměti, zatímco epidemie nikoli. Britská popularizátorka vědy Laura Spinneyová v úžasné knize *Bledý jezdec* ukazuje, že se dnes téměř úplně zapomíná, že nejtragičtější událostí dvacátého století byla španělská chřipka. Tato pandemie před sto lety nakazila třetinu světové populace, neuvěřitelných 500 milionů lidí. Mezi prvním zaznamenaným případem 4. března 1918 a posledním v březnu 1920 zabila pandemie mezi 50 až 100 miliony lidí. Co se týče ztrát na životech způsobených jednou událostí, překonala jak první světovou válku (17 milionů mrtvých), tak tu druhou (60 milionů mrtvých) a možná zabila stejný počet lidí jako dvě světové války dohromady. Přesto, jak poznamenává Spinneyová: „Na otázku, co byla největší katastrofa dvacátého století, prakticky nikdo neodpoví: španělská chřipka.“⁴ Ještě překvapivější je, že na epidemii zapomínají i historici. WorldCat, největší knihovnický katalog světa, uváděl v roce 2017 zhruba 80 000 titulů věnovaných první světové válce (ve čtyřiceti jazycích), ale jen 400 knih o španělské chřipce (v pěti jazycích). Jak je možné, že pandemie, která zabila minimálně pětkrát tolik lidí, než kolik jich zemřelo v první světové válce, si vysloužila dvěstěkrát méně knih? Proč si pamatujeme války a revoluce, ale zapomínáme na pandemie, když ty mění naši ekonomiku, politiku, společnost i městskou architekturu stejně zásadním způsobem?

3 Odhady počtu obětí španělské chřipky se výrazně liší.

4 Laura Spinney: *Pale Rider: The Spanish Flu of 1918 and How It Changed the World*, London: Random House 2017.

Spinneyová se domnívá, že jedním z klíčových důvodů je to, že je prostě snazší spočítat lidi zabitě kulkou než ty, kteří zemřeli na nějaký virus, a současné kontroverze ohledně smrtnosti COVID-19 jako by její slova potvrzovaly. Dalším, podstatnějším důvodem je to, že je prostě obtížné udělat z pandemie dobrý příběh. Psychologové Henry Roediger a Magdalena Abelová z Washingtonovy univerzity v Missouri přišli v roce 2015 s teorií, že lidé mají sklon pamatovat si z každé situace jen „malý počet významných událostí“, zejména pak těch týkajících se „počátku, zlomu a konce“.⁵ S touto narativní strukturou je velmi obtížné vyprávět příběh španělské chřipky (anebo jiné velké epidemie); epidemie jsou jako sirotci, nikdy si nemůžeme být plně jisti jejich původem, a taky jako seriály na Netflixu, kdy konec jedné řady představuje pouze hiát před začátkem řady druhé. Vztah mezi epidemií a válkou se podobá vztahu mezi nějakým příkladem z modernistické literatury a klasickým románem: postrádá jasnou zápletku.

Naše neschopnost anebo snad nechota pamatovat si epidemie má možná něco do činění s naší obecnou averzí ke smrti a utrpení. Těžko snášíme nesmyslnost nahodilé bolesti; oběti aktuální epidemie trpí nejen tragickou smrtí, protože nedokáží dýchat, ale též tím, že nikdo nedokáže význam jejich smrti vysvětlit. Oproti tomu válka s sebou přináší příslib hrdinského vítězství. Ve vlasteneckém narativu vojáci prostě neumírají – obětují své životy za druhé. Příběh válek je příběhem obyčejných lidí projevujících výjimečnou odvahu tím, že obětují své životy, aby zachránili druhé. Henry James nazval válku „krvavou zdravotní sestrou, jež učí společnosti soudržnosti“. U moru není na solidaritě nic hrdinského. V důsledku toho jediný způsob, jak si zapamatovat mor, je vtisknout ho do paměti jako válku. V dějinách umění se vyskytuje druh památníků známých jako „morové sloupy“, například ten na vídeňských Příkopech. Je příznačné, že často jsou popisovány jako „památníky oslavy vítězství nad morem“.

Celosvětový boj proti nemoci COVID-19 není bitvou na život a na smrt; řečeno slovy italského vědce Carla Rovelliho:

5 Ibid.